

EUGEN RUSSEV, FONDATOR AL ȘTIINȚEI ACADEMICE DIN REPUBLICA MOLDOVA, LA 100 DE ANI DE LA NAȘTERE

Membru corespondent al AȘM **Demir DRAGNEV**

Institutul de Istorie al AȘM

Doctor în istorie **Ion XENOFONTOV**

Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan” (Institut) a AȘM

Pe parcursul a circa patruzeci de ani din perioada postbelică, istoricul și filologul Eugen Russev, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, intelectual de o deosebită erudiție și aleasă educație, era cunoscut drept un savant notoriu, autor al unor prestigioase lucrări științifice în domeniul istoriei culturii medievale din Moldova, unul dintre fondatorii și organizatorii științei academice, îndrumător al tinerilor cercetători.

Personalității omului de știință Eugen Russev i se potrivește o caracteristică dată de protagonistul operelor sale – cronicarul Miron Costin – unui boier moldovean, pe care îl compară cu înțelepții Antichității: „Omu de miratu la întregiia lui de sfaturi și de înțelepciuni, cât pre acele vremi de abia de era pemântean de potriva lui”.

În cele ce urmează vom încerca să punctăm traseul vieții și activității savantului, bazându-ne pe memoria unuia dintre autorii acestui articol și pe materiale de arhivă, depistate de celălalt coautor.

Eugen Russev s-a născut la 24 decembrie 1915 în sudul Basarabiei, în satul Cubei, județul Akkerman (astăzi raionul Bolgrad, regiunea Odesa, Ucraina), în familia unui învățător (numit oficial „narodnâi ucitel”) – Mihail Russev și a soției sale – Ana. În 1917 Mihail Russev devine director (comisar) al cooperativelor județului Akkerman, fiind numit de Guvernul Provizoriu al Rusiei, păstrându-și această funcție și în timpul Republicii Democratice Moldovenești. După 27 martie 1918 activează în componența Comisiei Agrare a Sfatului Țării. Dar la începutul anilor 1920, în urma unor neînțelegeri în conducerea cooperativelor pe care le administra, M. Russev își pune capăt zilelor, fapt care l-a marcat profund pe feciorul său Eugen. Un timp el neglijează învățătura, dar apoi înțelege că doar prin cunoștințe își poate croi un drum în viață.

În 1934 E. Russev a absolvit cu succes Liceul nr. 5 de băieți din Chișinău și, în același an, s-a înscris la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București, la specialitatea „Istoria slavilor”. În februarie 1939 susține teza de licență cu calificativul *magna*



Membru corespondent al AȘM **Eugen RUSSEV**

24.12.1915 – 17.05.1982

Muzeul Științei al Academiei de Științe a Moldovei.

Fond foto. Cota arhivistică: 00026

cum laude și este angajat în calitate de șef al Bibliotecii Catedrei de slavistică a Universității. Concomitent se înscrie la doctoratul universității, avându-l drept conducător științific pe renumitul istoric român Petre P. Panaitescu, viitorul rector al universității și apoi deținut politic în primii ani ai regimului comunist. Lucrul asupra tezei „Relațiile moldo-polone în primul sfert al secolului al XVI-lea” a continuat până în noiembrie 1939, când tânărul doctorand este chemat în Armata Română, la școala de ofițeri în rezervă din or. Bacău. Nu reușește însă să absolve cursurile, deoarece, în urma ocupării sovietice a Basarabiei, la 28 iunie 1940, este nevoit să se întoarcă la Chișinău, unde locuia mama sa. Tânărul învățăcel s-a despărțit pentru totdeauna de lumea universitară elitară românească, de profesorii săi notorii și de colegii de facultate, intrând într-o societate necunoscută lui, ghidată de legile antiumane ale „dictaturii proletariatului”.

La Chișinău, pe parcursul a jumătate de an nu-și găsește un loc de muncă constant și doar la 5 mar-

tie 1941 este angajat instructor-traducător de „limbă moldovenească” la Comisariatul Învățământului Public („Norodnik”) al RSS Moldovenești. La 5 august 1941, în zilele când Armata Roșie părăsea Chișinăul, Eugen Russev, mobilizat în unitățile de muncă numite „Trudarmia”, este dus în spatele frontului (la acea etapă, basarabenilor nu li se acorda încredere de a purta arma). Este repartizat la muncă în calitate de îngrijitor de animale la fermele colhoznice din regiunea Rostov, apoi din Kârgâzstan.

La începutul războiului, Comisariatul Învățământului Public („Norodnic”) al RSSM, împreună cu instituțiile din subordine – Institutul Pedagogic Moldovenesc de Stat și structura științifică Institutul de Istorie, Economie, Limbă și Literatură – s-au evacuat în or. Buguruslan (reg. Orenburg, RSFSR). La începutul anului 1943, Comisariatul respectiv începe să traducă manuale pentru școli, pregătindu-se pentru eventuala revenire în RSSM. În această activitate, la 11 februarie 1943, este inclus și E. Russev, rechemat din Kârgâzstan. Apoi, la 5 mai al aceluiași an este transferat în funcția de cercetător științific superior la Institutul de Istorie, Economie, Limbă și Literatură, având drept sarcină de lucru elaborarea unui abecedar pentru adulți. La începutul anului următor, lui i se alătură în calitate de coautor Nicolae Corlăteanu, absolvent al Universității din Cernăuți, până atunci mobilizat și el la muncă la uzinele din Munții Ural. Abecedarul este publicat în 1945 la Chișinău.

În toamna anului 1944, E. Russev, împreună cu institutul unde activa, se întoarce la Chișinău. Aici el este solicitat atât ca filolog, cât și ca istoric. Dacă în calitate de filolog el continuă să participe la elaborarea programelor și manualelor de „limbă moldovenească”, apoi ca istoric este solicitat la elaborarea lucrării de sinteză *Istoria Moldovei*, în calitate de autor al compartimentelor consacrate culturii medievale a Țării Moldovei. În 1949 a fost publicată pentru discuții prima variantă (macheta) a acestei cărți, iar în 1951 apare de sub tipar primul volum al sintezei. În anii 1948–1951, E. Russev este doctorand prin corespondență la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a URSS. Teza sa, „Cronica lui Grigore Ureche – monument al ideologiei feudale din Moldova secolului al XVII-lea” (în limba rusă), conducător științific – profesorul Lev Cerepnin (viitor academician), este susținută cu succes în primăvara anului 1952 în cadrul institutului în cauză. Consiliul Științific nu doar decide să-i acorde competitorului titlul de candidat (în prezent, doctor) în științe istorice, ci și recomandă autorului să prezinte repetat lucrarea pentru a fi susținută în calitate de teză de doctor (în prezent, teză de doctor habilitat), deoarece corespundea unui asemenea nivel științific.

La Chișinău, această apreciere a tezei lui Eugen

Russev a pus pe foc atât pe unii istorici mediocri, dar slujitori fideli ai regimului, cât și organele de partid, care nu puteau accepta ca feciorul unui membru al Sfatului Țării, o persoană cu „studii burgheze”, școlită de profesori „dușmani ai democrației populare” (pentru acel moment mentorul său, academicianul P. P. Panaitescu, era deținut politic), putea să fie primul doctor în istorie din Moldova. Să nu uităm că anii 1949–1951 erau pentru Basarabia o perioadă de teroare stalinistă (o repetare a terorii din 1937 din Uniunea Sovietică).

În asemenea circumstanțe, un șef de secție de la ziarul *Sovietskaia Moldavia*, Igor Svedov, realizează cu mult zel o comandă „de sus”, publicând articolul *Istoria unei disertații*, în care E. Russev este prezentat drept exponent al tineretului burghez („de aur”) din București, care a ascuns că părintele său era un antibolșevic, iar el însuși l-a proslăvit în teza sa pe boierul Grigore Ureche, feudal exploatator și „dușman al poporului”, adversar al prietenilor poporului moldovenesc – cazacii zaporojeni. La o adunare de partid, convocată cu această ocazie la institut și condusă de înalți funcționari de partid din Comitetul raional și din cel al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS, au fost organizate acțiuni de pongrire a imaginii lui E. Russev, care și-ar fi „ascuns” identitatea de fiu al unui contrarevoluționar. Încercările colegilor de a-l susține erau respinse cu vehemență prin vociferări: „Nouă nu ne trebuie Russevi!”, „Ce, nu credeți partidului?!” etc. [1]. Drept urmare, Eugen Russev este exclus din partid, iar la 26 septembrie 1952 concediat din institut pe motivul că este necesar de a fortifica studiarea perioadei sovietice, nefiind necesari specialiști în Epoca Feudală.

Articolul din *Sovietskaia Moldavia* și materialele așa-numite „discuții” au fost expediate la Moscova în Comisia Superioară de Atestare a Ministrului Învățământului Superior al URSS, care îl privează pe E. Russev de titlul de candidat în științe. E. Russev se adresează cu o plângere către Sovietul Suprem al URSS, prin care respinge toate acuzațiile ce i se aduceau. Dar plângerea, fără a fi examinată, este readresată conducerii Filialei Moldovenești a AȘ a URSS [2].

Concomitent cu pierderea serviciului, în condițiile în care putea oricând fi arestat, E. Russev, pentru a o proteja pe soția sa Natalia Ostianu, profesoară la un colegiu (numit în acele vremuri „tehnicum”), și pe rudele sale, inițiază procedura de divorț și împreună cu mama sa Ana se stabilește într-o cămăruță a unui prieten, având drept sursă de existență doar onorariile primite pentru diferite traduceri, în mod special pentru *Dicționarul ruso-român*, editat împreună cu Nicolae Corlăteanu la Moscova și înalt apreciat de către specialiști [3].

Moartea lui Stalin (1953) și apoi Congresul al XX-lea al PCUS (1956) au adus „dezghețul politic” din perioada lui Hrușciiov. În scurt timp, o comisie a Comitetului

Central al PCUS combate toate învinuirile aduse acestuia, calificându-le ca false. Drept urmare, E. Russev este restabilit în partid și reangajat, la 28 iulie 1953, la Institutul de Istorie, limbă și Literatură (din 1958 – Institutul de Istorie) al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS.

În anii 1953–1961, Eugen Russev ocupă succesiv posturile de cercetător științific inferior, secretar științific al institutului, apoi șef al sectorului „Istoria țărilor democrației populare din Europa de Sud-Est” (îndeosebi, România și Bulgaria). El desfășoară o vastă activitate științifică, colaborează cu personalități notorii, renumiți specialiști din URSS din domeniul istoriei și culturii (academicienii Lev Cerepnin, Dimitri Lihaciov ș.a.), din România (acad. Andrei Oțetea, Mihail Guboglu, renumit turcolog, Paul Mihail, Membru de Onoare al Academiei Române, profesorul Alexandru Boldur, specialist notoriu al istoriei Basarabiei etc.), cu savanți din Polonia, Bulgaria, Cehoslovacia etc. Autoritatea lui științifică în domeniul pe care îl cerceta era incontestabilă. Vom menționa în acest context că savantul Eugen Russev, pe lângă limbile română și rusă, vorbea fluent franceza și bulgara, cunoștea polona, sârba și ceha.

La începutul anului 1961, Comisia Superioară de Atestare îi reîntoarce titlul de candidat în științe istorice. Urmează apoi, la 2 august 1961, în ședința solemnă de inaugurare a Academiei de Științe a RSS Moldovenești, numirea sa în funcție de director al Institutului de Istorie și acordarea titlului științific de membru corespondent al AȘM.

Savantul E. Russev activează în postul de director până în 1970, reușind în această perioadă să inițieze noi direcții științifice, să promoveze cadre naționale tinere – absolvenți ai instituțiilor de învățământ superior din Moldova. În anii 1970–1982, m. c. E. Russev este angajat în funcția de cercetător științific superior la Institutul de limbă și Literatură al AȘM, continuând să valorifice moștenirea cultural-istorică a Moldovei medievale. Se stinge tragic din viață (ca și părintele său) la 17 mai 1982.

Întreaga activitate a omului de știință Eugen Russev, începând cu fondarea primelor instituții academice, a fost direcționată spre deschiderea noilor orizonturi în valorificarea moștenirii istorice și culturale a poporului nostru. În acest context vom evidenția câteva direcții.

Încă în anii studenției, E. Russev a sesizat importanța primordială a documentului istoric în procesul de tratare a evenimentelor din trecut. Savantul a inițiat crearea unor echipe de autori care să depisteze în arhivele din țară și de peste hotare noi surse istorice. Începând cu 1958, el coordonează o grupă de medievști (P. Dimitriu, D. Dragnev, P. Sovietov) care a depistat vechi hrisoave domnești și zapise medievale, scrise în limba slavă și română (în paleografie chiri-

lică româno-slavă), în arhivele din Moscova, Lenin-grad, Kiev, Odesa, Cernăuți și Chișinău, care cuprind secolele XV–XVII. Drept urmare a acestui efort, în 1961 apare primul volum de documente interne slavo-române ale colecției *Moldova în Epoca Feudalismului*. Lucrul asupra acestei colecții a continuat și după plecarea savantului din viață, ajungându-se, în anul 2012, la editarea volumului XII, care a fost cel final, cuprinzând cronologic perioada de până în secolul al XIX-lea.

În anii 1965–1970, Eugen Russev participă, în calitate de redactor responsabil al colegiilor de redacție și de membru al colectivelor de alcătuitori, la editarea a trei volume de documente medievale externe, unite în colecția *Relațiile istorice ale popoarelor URSS cu România*, inițiate de Academia de Științe a URSS și Academia Română. Volumele cuprind perioada 1408–1711, documentele fiind depistate în arhivele și fondurile de manuscrise ale bibliotecilor din Moscova, Leningrad, București. Fotocopiile și descifrările acestor documente în prezent se păstrează în fondul „E. M. Russev” al Arhivei Științifice Centrale a AȘM.

Vom mai menționa că în 1957 Eugen Russev, în colaborare cu Claudia Krâjanovski, a editat volumul de documente *Ustroistvo zadunaiskih pereselențev v Bessarabii i deiatelnost P. K. Iușnevskogo* (Instalarea coloniștilor transdanubieni în Basarabia și activitatea lui P. K. Iușnevski), care a pus începutul colecției de documente și materiale referitoare la istoria Basarabiei din secolul al XIX-lea în cinci volume sub genericul *Istoria Moldovei. Documente și materiale*.

O altă direcție științifică promovată de savantul E. Russev chiar de la începutul activității sale a fost studierea și editarea operelor marilor cronicari moldoveni. El a elaborat ample studii introductive la edițiile cronicarilor Ion Neculce (1969, 1974), Grigore Ureche (1971), Miron Costin (1972). A publicat monografiile: *Cronicarul Ioan Neculce. Viața și opera* (1956), în colaborare cu V. Coroban, *Slova cronicărească – ecoul bătrânei Moldove* (1974), *Cronografia Moldovei din veacurile XV–XVIII* (1977), *Moldavskoe letopisanie – pamiatnik feodalnoi ideologhii* (1982) etc. Lista publicațiilor sale științifice cuprinde circa 180 de titluri [4].

Membrul corespondent Eugen Russev pentru prima dată a cercetat în complexitate fenomenul cronicăresc atât sub aspect istoric, cât și sub cel filosofic și literar, evidențiind interferențele cultural-spirituale ale civilizației românești cu alte arii de civilizație. Prin elaborarea studiilor sale monografice consacrate problemei date, autorul a reușit să argumenteze într-un singur bloc caracteristicile acestui gen istorico-literar, care pot fi generalizate printr-o serie de trăsături definitorii, pe care le vom expune sumar.

Cronografia din secolul al XVII-lea – mijlocul secolului al XVIII-lea, considera E. Russev, este cel mai pre-

stigios gen literar al Moldovei din Epoca Medievală și din perioada începuturilor trecerii la Epoca Modernă, precum și cel mai valoros izvor istoric narativ al acelor timpuri istorice. Prin operele lor, cronicarii au inițiat și au dezvoltat gândirea social-politică din Țara Moldovei (și, după cum reiese din concluzii, a întregului spațiu românesc), au creat primele elemente ale genului publicistic, au fondat bazele memorialisticii și ale atitudinii critice față de tradițiile orale istorice, iar prin introducerea lor în circuitul istorico-literar au pus începuturile culegerii creației folclorice. Dinamismul narațiunii cronicărești a fost intensificat prin folosirea ca funcții stilistice a proverbelor și zicătorilor, a maximelor biblice, ceea ce a sporit puterea emoțională a slovei cronicărești, imprimându-i o pronunțată notă literară. Astfel, a fost inițiată proza laică și limba literară românească (fiind însă nevoit s-o numească „moldovenească”). Opera cronicărească a servit drept izvor de inspirație pentru scrierile literare clasice și contemporane.

La această caracteristică generalizatoare, formulată în cercetările savantului nostru, am adăuga și calificativul pe care îl dă operei cronicărești drept un monument al „ideologiei feudale”. Desigur că această formulă, de sorginte marxistă, este astăzi depășită. Dar nu este lipsit de interes, în viziunea noastră, însuși materialul expus de autor la această temă. Sub formula menționată, el de fapt cercetează sistemul de mentalități, caracteristic diferitelor categorii sociale din societatea medievală românească.

Privite din acest unghi, investigațiile lui E. Russev, expuse într-o monografie specială (menționată mai sus), continuă să prezinte un anumit interes științific. În sfârșit, o amplă direcție a cercetărilor omului de știință E. Russev constituie elaborarea lucrărilor de sinteză în care este expusă caracteristica generală integrală a culturii medievale din Moldova (capitole din *Istoria Moldovei*, 1951; *Istoria RSS Moldovenești*, 1965; *Istoria literaturii moldovenești*, vol. I, 1988 etc.). În aceste lucrări autorul nu avea posibilitatea, din cauza restricțiilor impuse de regim, să prezinte istoria culturii medievale din Moldova în contextul general românesc, totuși, prin forma de expunere se întrevide unitatea culturală românească. Atunci însă când i-a fost comandată realizarea capitolelor despre cultura medievală românească pentru cartea *Istoria României*, vol. I, lucrare executată sub egida Institutului de Slavistică și Balcanistică al Academiei de Științe a URSS, E. Russev a prezentat un tablou real al unității culturale românești. Cartea însă nu a văzut lumina tiparului, dar capitolul semnat de savant se păstrează în prezent în fondul ce-i poartă numele din Arhiva AȘM.

Cele expuse ne permit să constatăm în persoana omului de știință E. Russev un cercetător consacrat în studiul istoriei și culturii medievale românești din Țara Moldovei în complexitatea sa.

În încheiere am dori să menționăm unele calități ale personalității acestui om de știință de excepție.

Unul dintre autorii acestui eseu (– D.D.) a avut prilejul să colaboreze cu Eugen Russev într-o echipă ce elabora volumul I al colecției de documente medievale moldovenești *Moldova în Epoca Feudalismului* (menționate mai sus). Stilul de lucru al acestui savant ne-a ajutat nu numai să urmăm rigorile paleografiei medievale, dar și să însușim metodele de cercetare critică a surselor istorice în contextul epocilor când ele au fost scrise. Făcând cunoștință cu textul tezei sale de doctorat (care a suscitât atâta zarvă), e imposibil să nu rămânem surprinși cum metoda științifică de studiere a materialului documentar este implementată de autor în textul lucrării și înțelegem cât de mare era distanța dintre acest savant notoriu și criticii săi...

Pentru generațiile din mediul academic care l-au știut, Eugen Russev era un orator neîntrecut, care apărea la tribuna adunărilor generale cu discursuri elaborate într-o limbă literară a elitelor, împresurată cu proverbe și zicători, fiind necruțat față de ignoranți și plin de stimă față de colegii laborioși, onești și instruiți. Într-o altă ipostază el apărea la întruniri corporative, unde îi cucerea pe cei prezenți cu umorul său nesecat și cu romanțe interpretate cu mult talent.

Suntem convinși că acest om de o inteligență și erudiție aleasă a transmis generației de cercetători din anii 1950–1970 mesajul elitelor intelectuale interbelice românești, care consta în probitatea omului de știință, în responsabilitatea lui față de obligațiile pe care și le-a asumat prin acribia cercetărilor realizate. Anume aceste trăsături selecte i-au adus savantului recunoștința colegilor și cititorilor săi. A fost membru al Uniunii Scriitorilor și al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova, membru al Redacției Principale a *Enciclopediei Sovietice Moldovenești*, autor al multor articole referitoare la istoria și cultura Moldovei medievale. Membrului corespondent Eugen Russev i s-au conferit titluri de „Om Emerit” și „Laureat al Premiului de Stat”.

Lucrările sale ocupă un loc aparte în tezaurul istorico-cultural național. Ele au adus o contribuție substanțială la fondarea științei academice din Moldova și vor rămâne „cărți de învățătură” pentru noile generații de cercetători.

BIBLIOGRAFIE

1. Levit I.A. Vospominania o Moldavskoi Akademii Nauk i eio pervom prezidente I. S. Grosule. Tiraspol, 2014, p. 228-229.
2. Arhiva Științifică Centrală a AȘM. Fond 37 „E. Russev”. Tot acolo se păstrează și ziarul cu articolul lui Igor Svedov.
3. Levit I.A., op. cit. p. 230.
4. Bibliografia lucrărilor lui E. M. Russev, membru corespondent al Academiei de Științe a RSS Moldovenești. Limba și literatura moldovenească. Nr. 4, 1975, p. 53-60.